

WIOLETTA WRZASZCZ
Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Warszawa

WYNIKI GOSPODARSTW ZRÓWNOWAŻONYCH W POLSCE*

Wstęp

Pojęcie zrównoważonego gospodarowania w rolnictwie definiowane jest jako stosowanie praktyk rolniczych nie naruszających równowagi środowiskowej, zapewniających korzyści ekonomiczne oraz sprzyjające rozwojowi społecznemu. W niniejszej pracy wyodrębniona grupa gospodarstw zrównoważonych spełniała określone normy z zakresu środowiskowo-produkcyjnego. Każde z gospodarstw cechujących się wskazaną strukturą upraw oraz obsadą zwierząt w gospodarstwie uznano za przyjazne środowisku. W pracy przyjęto następujące kryteria¹ świadczące o przyjazności rolniczego gospodarowania względem środowiska naturalnego:

* Praca została wykonana w ramach zadania badawczego „Rolnictwo społecznie zrównoważone” Programu Wieloletniego 2005-2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”.

¹ Kryterium 1 obejmuje gatunki zbóż: pszenica, żyto, jęczmień, owies, pszenżyto, mieszanki zbożowe, gryka, proso, kukurydza na ziarno, pozostałe zboża.

Kryterium 2 dotyczy liczby uprawianych grup roślin. Uprawy podzielono na 6 grup: zboża (w kryterium 1); motylkowate (strączkowe na nasiona: strączkowe jadalne, strączkowe pastewne; strączkowe na zielonkę, motylkowe drobnonasienne na zielonkę); okopowe (ziemniaki, buraki cukrowe, okopowe pastewne); oleiste (przemysłowe) (rzepak i rzepik, inne oleiste: słonecznik, len); trawy w uprawie polowej na zielonkę, pozostałe uprawy na GO. Gospodarstwa, w których uprawiano co najmniej jedną z roślin, z co najmniej 3 grup roślin spośród 6 wymienionych, uznano jako spełniające dane kryterium.

Kryterium 3 obejmuje gatunki następujących roślin: zbóż ozimych (pszenica, żyto, jęczmień, pszenżyto, mieszanki zbożowe); mieszanek strączkowych z innymi roślinami ozimymi; wyki ozimej; rzepaku i rzepiku ozimego; poplonów na GO, traw połowych na zielonkę; motylkowych drobnonasiennych na zielonkę. Jako mianownik przyjmujemy grunty orne pod zasiewami. We wcześniejszych pracach posługiwano się wskaźnikiem tzw. udziałem roślin ozimych i poplonów. Obecnie kryterium to zostało poszerzone o trawy oraz rośliny motylkowe.

Kryterium 4 bezpośrednio odnosi się do wymogów Dyrektywy Azotanowej (91/676/EEC) oraz zasad Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej (ZDPR). Dokumenty te uwzględniają zasady dotyczące stosowania i przechowywania nawozów, jak również wskazują maksymalną dozwoloną dawkę azotu pochodzenia naturalnego w wysokości 170 kg na 1 ha użytków rolnych, co jest odpowiednikiem obsady zwierząt w gospodarstwie na poziomie 2 sztuk dużych na 1 ha użytków rolnych [3]. Każdy kraj indywidualnie zobowiązany był do określenia odpowiednika 170 kg wyrażonego w sztukach dużych zwierząt.

We wcześniejszych pracach autor posługiwał się również wskaźnikiem obsady zwierząt (konie, owce, kozy, bydło) na hektar głównej powierzchni paszowej (maksymalnie 1,5 sztuki dużej). W trakcie pracy uznano, że kryterium to może służyć jako wskaźnik pomocniczy, a nie jako główne kryterium klasyfikacji gospodarstw.

1. Udział zbóż w strukturze zasiewów gruntów ornych – maksymalnie 66%.
2. Liczba grup roślin uprawianych w gospodarstwie – minimalnie 3.
3. Wskaźnik pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy – minimalnie 33%.
4. Obsada zwierząt na hektar użytków rolnych – maksymalnie 2 sztuki duże.

Przyjęte kryteria są uznawane jako statystyczne wyznaczniki prawidłowej struktury upraw w gospodarstwie, zasad realizacji programów rolnośrodowiskowych (jedno z działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich) oraz przestrzegania wymogów Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej (ZDPR), a dokładniej wymogów Dyrektywy Azotanowej. Warunkiem ograniczającym poszerzenie kryteriów gospodarstwa zrównoważonego był zakres dostępnych danych uwzględnionych w książkach rachunkowych FADN. Wiele istotnych cech organizacyjno-produkcyjnych, świadczących o poziomie zrównoważenia gospodarstw, nie jest uwzględnianych w badaniach rachunkowości rolnej.

Wprowadzenie zasad zrównoważonego gospodarowania miało głównie na celu ograniczenie negatywnego oddziaływania produkcji rolnej na stan środowiska naturalnego. Jednakże, aby rolnicy byli zainteresowani prowadzeniem „prośrodowiskowej” produkcji rolnej, muszą dostrzegać korzyści finansowe wynikające z prowadzonej działalności, conajmniej na poziomie takim jak z „tradycyjnej” produkcji rolnej. Innymi słowy, praktyki rolnicze świadczące o zrównoważeniu produkcji rolnej powinny wskazywać na konkurencyjność prowadzonej działalności względem ogółu gospodarstw towarowych.

Celem publikacji jest rozpoznanie liczebności, charakterystyka czynników produkcji oraz prezentacja wyników produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw zrównoważonych na tle wszystkich gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną w latach 2004-2006.

Metodyka badań

Zakres badawczy obejmuje wszystkie gospodarstwa indywidualne prowadzące rachunkowość rolną w ramach systemu FADN w latach 2004-2006². Dane FADN reprezentują wyniki produkcyjno-ekonomiczne polskiego rolnictwa towarowego.

Badania przeprowadzono na poziomie mikroekonomicznym. Obliczenia zostały wykonane na poziomie gospodarstwa rolnego, a następnie zagregowane wg przyjętych **kryteriów zrównoważenia (przyjazności produkcji rolnej dla środowiska naturalnego) oraz ich siły ekonomicznej**. Uzyskane wyniki zaprezentowano na tle całej zbiorowości gospodarstw indywidualnych FADN.

W celu wyodrębnienia grupy gospodarstw zrównoważonych posłużono się czterema kryteriami, uznanymi jako miary przyjazności produkcji rolnej dla środowiska. Poszczególnym kryteriom towarzyszyły odmienne przesłanki merytoryczne.

Za miary służące do oceny struktury zasiewów gruntów ornych przyjęto: liczbę grup uprawianych roślin w danym roku w gospodarstwie rolnym oraz udział zbóż w strukturze zasiewów gruntów ornych. Ocena gospodarstw rolnych na pod-

² W pracy wykorzystano część obliczeń wykonanych na potrzeby artykułu W. Wrzaszcz [6]. Obliczenia te dotyczyły 2006 r.

stawie uprawianych grup roślin pozwala na wytypowanie tych, które cechują się bardziej różnorodną strukturą upraw. By zakwalifikować gospodarstwo do grupy zrównoważonych, niezbędna była uprawa co najmniej trzech grup roślin.

Kolejne kryterium dotyczące oceny zasiewów gruntów ornych w gospodarstwie to udział zbóż. Wskaźnik ten pozwala na częściowe zweryfikowanie struktury zasiewów i potencjalnych możliwości stosowania płodozmianu roślin. Poziom tego wskaźnika jest tożsamy z przyjętą wielkością w racjonalnym gospodarowaniu oraz w systemie integrowanej produkcji [5]. Przyjmując najprostszy płodozmian, charakteryzujący się trzema gatunkami roślin (np. ziemianki, owies, żyto), z rotacją trzyletnią, udział zbóż wynosi 66,6%. Ograniczenie udziału zbóż w strukturze zasiewów wynika z faktu, iż monokultura zbożowa niekorzystnie wpływa na glebę.

Kolejna miara to wskaźnik pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy. Jest to niezmiernie ważny aspekt zrównoważonej produkcji rolnej. Pokrycie gleby roślinnością w okresie zimowym ma znaczenie głównie ochronne, gdyż zapobiega ujemnemu oddziaływaniu czynników klimatycznych (opadów, wiatru) na glebę. Wyższe wartości tego indeksu informują o mniejszym zagrożeniu wymywania azotanów oraz lepszej ochronie gleb przed erozją [4]. Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB przyjmuje wyższy poziom tego wskaźnika, nawet 60-80% powierzchni gruntów ornych pod okrywą roślinną, a pożądany poziom tego wskaźnika warunkowany jest ukształtowaniem terenu, na jakim gospodaruje rolnik. Kierując się aspektami ochrony zasobów przyrodniczych wskazane jest, by powierzchnia zasiewów z roślinami ozimymi była jak największa. Taka organizacja produkcji roślinnej jest teoretycznie możliwa, jednakże rolnicy niechętnie uprawiają rośliny ozime, a powodem m.in. są: ryzyko związane z wystąpieniem silnych mrozów, czy też niższe zbiory roślin następczych po uprawach ozimych.

Wskaźnikiem informującym o zbilansowaniu produkcji roślinnej i zwierzęcej jest obsada zwierząt na powierzchni użytków rolnych w danym gospodarstwie. Wskaźnik ten świadczy o potencjalnym zagrożeniu zbyt wysoką, intensywną produkcją zwierzęcą w relacji do użytkowanych gruntów. W związku z tym, z grupy gospodarstw zrównoważonych wyeliminowano te gospodarstwa, które przekraczały wskazaną normę produkowanego azotu pochodzenia naturalnego.

Wielkość (siła) ekonomiczna (wyrażona w europejskich jednostkach ESU) to miernik potencjału produkcyjnego gospodarstw rolnych, uwzględniający wszystkie czynniki produkcji, jakimi dysponuje gospodarstwo rolne. Wielkość ekonomiczna określana jest za pomocą sumy standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM)³ wszystkich działalności występujących w gospodarstwie rolnym. Każdy kraj należący do Unii Europejskiej określa indywidualnie progi

³ Standardowa nadwyżka bezpośrednia (SGM-Standard Gross Margin), dotycząca danej uprawy lub zwierzęcia, to standardowa (średnia z trzech lat w określonym regionie) wartość produkcji uzyskiwana z 1 hektara lub od 1 zwierzęcia, pomniejszona o standardowe koszty bezpośrednie niezbędne do wytworzenia tej produkcji.

wielkości ekonomicznej, odnoszące się do minimalnej wielkości gospodarstw rolnych, które uczestniczą w systemie FADN. Pole obserwacji Polskiego FADN to gospodarstwa o wielkości ekonomicznej co najmniej 2 ESU, wytwarzające łącznie 90% SGM w Polsce. W pracy przyjęto zasady klasyfikacji gospodarstw rolnych stosowane w systemie FADN. W związku z tym wyróżniono następujące grupy gospodarstw rolnych: bardzo małe (do 4 ESU), małe (4-8 ESU), średnio małe (8-16 ESU), średnio duże (16-40 ESU), duże (40-100 ESU), bardzo duże (od 100 ESU) [2].

Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw zrównoważonych oraz ogółu gospodarstw indywidualnych zostały przedstawione w jednorodnych grupach pod względem potencjału produkcyjnego. W pracy posłużono się wybranymi wskaźnikami uwzględniającymi poziom ponoszonych kosztów w gospodarstwie oraz wartość uzyskanej produkcji rolnej, dopłaty do prowadzonej działalności rolniczej, a także dochody z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Za najważniejsze wskaźniki ekonomiczne⁴ uznano:

- jednostkowy koszt materialny wartości produkcji końcowej brutto z gospodarstwa rolnego (zł),
- jednostkowy koszt materialny wartości rolniczej produkcji towarowej brutto (zł),
- udział dopłat ogółem w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (%),
- dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną pracy rodziny (jednostkę przeliczeniową pracy rodziny).

Wyniki badań

Liczebność gospodarstw rolnych cechujących się wybranymi/poszczególnymi miarami oceny poziomu przyjazności produkcji rolnej dla środowiska naturalnego została zaprezentowana w tabeli 1. Dane tabeli świadczą o różnicowanym stopniu trudności przestrzegania norm produkcji zrównoważonej.

Spośród gospodarstw towarowych⁵ mniej niż jedna piąta zbiorowości prowadziła produkcję rolniczą określaną jako zrównoważoną pod względem środowiskowym. Odsetek gospodarstw zrównoważonych w zbiorowości gospodarstw indywidualnych FADN utrzymywał się na zbliżonym poziomie w badanym okresie. Poziom ten można uznać za zadowalający, gdyż przyjęte kryteria wyodrębnienia zbiorowości dotyczą głównie tradycyjnej produkcji rolnej (w pracy pomijane są normy produkcji specjalistycznej), natomiast oceniono gospodarstwa te na tle całej zbiorowości gospodarstw indywidualnych FADN, niezależnie od ich profilu produkcji.

⁴ Definicje wymienionych wskaźników ekonomicznych przedstawiono w przypisie 7 na s. 27.

⁵ W pracy zamiennie stosowano pojęcia: gospodarstwa indywidualne, ogółem gospodarstwa indywidualne, gospodarstwa FADN. Wymienione pojęcia odnoszą się do wszystkich gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną w ramach systemu FADN. Natomiast określenie „gospodarstwa zrównoważone” odnosiło się jedynie do tej części gospodarstw indywidualnych, które cechowały się bardziej przyjazną działalnością rolniczą dla środowiska naturalnego.

Tabela 1

**Liczebność gospodarstw indywidualnych FADN wg poszczególnych kryteriów
zrównoważenia w latach 2004-2006**

Kryterium oceny zrównoważenia gospodarstwa rolnego	2004		2005		2006	
	liczba	udział	liczba	udział	liczba	udział
Łącznie liczba gospodarstw w FADN	11 104	100	11 774	100	11 823	100
Gospodarstwa spełniające jednocześnie cztery kryteria (zrównoważone)	1 883	17	1 906	16	2 093	18
Gospodarstwa spełniające co najmniej jedno z wymienionych kryteriów						
Udział zbóż w strukturze zasiewów gruntów ornych - maksymalnie 66%	4 149	37	4 315	37	4 672	40
Liczba grup roślin uprawianych w gospodarstwie - minimalnie 3	5 976	54	6 237	53	6 341	54
Wskaźnik pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy - minimalnie 33%.	7 609	69	8 008	68	7 943	67
Obsada zwierząt na hektar użytków rolnych - maksymalnie 2 sztuki duże	10 166	92	10 687	91	10 661	90

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

Z grupy gospodarstw zrównoważonych wyeliminowano te, które przekraczały wskazaną normę produkowanego azotu pochodzenia naturalnego (około 10% zbiorowości FADN przekraczało maksymalny wskaźnik produkcji azotu). Gospodarstwa wysoko wyspecjalizowane, np. w produkcji drobiu/brojlerów, czy też z dużą skalą produkcji trzody chlewnej i jednocześnie małą powierzchnią użytków rolnych, wciąż stanowią względnie niski udział w zbiorowości polskich gospodarstw rolnych, a ponad 90% gospodarstw indywidualnych cechuje się zrównoważoną obsadą zwierząt na użytkach rolnych. To kryterium można uznać za najłatwiejsze do spełniania na poziomie gospodarstwa rolnego, w odniesieniu do pozostałych trzech miar zrównoważenia produkcji rolnej.

Kolejną miarą to wskaźnik pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy. Ponad dwie trzecie badanej zbiorowości gospodarstw rolnych to te, w których uprawiano rośliny ozime, wieloletnie, poplony na co najmniej jednej trzeciej powierzchni gruntów ornych.

By zakwalifikować gospodarstwo do grupy zrównoważonych, niezbędna była uprawa co najmniej trzech grup roślin. W ponad połowie badanych gospodarstw stwierdzono wskazane uprawy. Niestety, na podstawie danych rachunkowych nie jest możliwa dokładna weryfikacja zmianowania roślin.

Kolejne kryterium dotyczące oceny zasiewów gruntów ornych w gospodarstwie to udział zbóż. Około 40% gospodarstw indywidualnych cechowało się zasiewami zbóż do dwóch trzecich całej struktury zasiewów gruntów ornych. Było to jednocześnie najtrudniejsze kryterium do spełnienia. Nadal w Polsce przeważający udział w strukturze zasiewów stanowią zboża (ponad 75% w 2007 r.).

Uwzględnione w badaniu kryteria zrównoważenia produkcji rolnej z pewnością różnią się stopniem ważności. Jednakże w niniejszej pracy aspekt różnicowania/ważenia wybranych miar został pominięty. W związku z tym do grupy gospodarstw cechujących się najbardziej przyjazną produkcją rolną dla środowiska zakwalifikowano te gospodarstwa, które cechowały się założonym poziomem kryteriów zrównoważenia.

W celu rozpoznania i porównania badanych gospodarstw rolnych zaprezentowano podstawowe cechy, tj. wielkość i/lub wartość poszczególnych czynników produkcji, jakimi dysponowały gospodarstwa zrównoważone na tle całej zbiorowości gospodarstw FADN (tabela 2). Gospodarstwa zrównoważone były relatywnie większe pod względem powierzchni ogólnej, dysponowały również większym arealem użytków rolnych (od około jednej piątej w 2004 r. do ponad jednej czwartej w 2006 r.), natomiast ich struktura, czy też jakość gleb nie odbiegała od przeciętnego gospodarstwa towarowego. Uwagę zwraca znacznie niższy odsetek powierzchni sadów w strukturze użytków rolnych, co jest wynikiem przyjętych kryteriów zrównoważenia, bezpośrednio odnoszących się do tradycyjnej gospodarki rolnej. Sposób użytkowania ziemi oraz przeznaczenie gruntów rolnych kształtowały się na zbliżonym poziomie w badanym okresie w obydwu grupach gospodarstw.

Zaznaczający się trend wzrostowy powierzchni gospodarstw zrównoważonych (wzrost o 10% w latach 2004-2006 r.), a w szczególności użytków rolnych, skłonił do rozpoznania struktury obszarowej tych gospodarstw rolnych (rys. 1).

Wśród gospodarstw FADN ponad dwie trzecie to gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych 5-30 ha, a jedną czwartą stanowią gospodarstwa o powierzchni 30-100 ha. Gospodarstwa rolne najmniejsze i największe były nieliczne w całej zbiorowości (odpowiednio: do 1 ha – 1%, 1-5 ha – 4 %, od 100 ha – 4 %). Struktura gospodarstw prowadzących rachunkowość nie zmieniła się w badanym okresie, co jest jednym z założeń doboru próby gospodarstw do badań w ramach FADN (próba reprezentatywna wobec populacji gospodarstw towarowych liczącej około 750 000). Jednakże zmiany w strukturze liczebności gospodarstw zrównoważonych wg użytków rolnych były zauważalne, co finalnie wpłynęło na przeciętny wzrost ich powierzchni o 10% w badanym okresie, tzn. zmniejszył się udział gospodarstw o powierzchni użytków rolnych 5-15 ha oraz 15-30 ha, zwiększył natomiast odsetek gospodarstw o powierzchni 30-100 ha.

Tabela 2
Czynniki produkcji w gospodarstwach FADN: zrównoważonych oraz ogółem indywidualnych w latach 2004-2006

Wyszczególnienie	2004		2005		2006	
	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem
Liczba gospodarstw	1 883	11 104	1 906	11 774	2 093	11 823
Udział gospodarstw (%)	17,0	100,0	16,2	100,0	17,7	100,0
Powierzchnia gospodarstwa (ha)	37,9	32,3	38,7	32,7	42,0	33,1
Użytki rolne (UR) (%)	94,6	94,4	94,9	94,5	95,0	94,6
Lasy (%)	2,8	3,1	2,6	3,1	2,5	3,0
Pozostałe grunty (%)	2,5	2,4	2,5	2,4	2,5	2,3
UR na gospodarstwo (ha)	35,8	30,5	36,8	30,9	39,7	31,3
Grunty orne (GO) (%)	87,6	85,8	87,7	85,9	88,4	86,1
Trwałe użytki zielone (TUZ) (%)	12,1	12,8	11,9	12,6	11,1	12,3
Sady (%)	0,3	1,5	0,4	1,5	0,5	1,6
WBG	0,9	0,8	0,9	0,8	0,9	0,8
Wykształcenie zarządzającego gospodarstwem (%)						
- rolnicze	59,9	57,1	60,4	57,1	59,8	57,4
- nierolnicze	40,1	42,9	39,6	42,9	40,2	42,6
Poziom wykształcenia zarządzającego gospodarstwem (%)						
- podstawowe	10,0	8,5	9,2	8,0	8,6	7,4
- zasadnicze	43,8	44,8	43,4	43,7	42,0	43,2
- średnie	39,1	39,0	40,2	40,1	40,8	40,5
- wyższe	7,1	7,7	7,2	8,2	8,6	8,9
Nakłady pracy (AWU) na gospodarstwo ^a	2,1	2,1	2,1	2,1	2,2	2,1
- praca własna (FWU) (%)	85,4	82,3	84,1	81,2	83,3	80,7

^a Analiza opiera się na gospodarstwach (09-20)

cd. tab. 2

Wyszczególnienie	2004		2005		2006	
	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem
Aktywa trwałe na gospodarstwo (tys. zł.) ^b	449	405	444	398	480	418
- ziemia, uprawy trwałe, kwoty produkcyjne (%)	19,7	17,2	19,4	16,5	21,2	18,5
- budynki (%)	38,5	46,3	38,7	46,8	37,3	45,4
- maszyny i urządzenia (%)	34,3	31,8	33,7	31,6	34,3	31,2
Aktywa bieżące na gospodarstwo (tys. zł.) ^c	90	87	85	81	104	90
Kapitał własny (tys. zł.) ^d	468	424	461	412	501	435
Siła ekonomiczna gospodarstwa (ESU)	20	19	20	20	22	20

^a Całkowite nakłady pracy ludzkiej, czyli pracy własnej (FWU) oraz najmniejszej w ramach działalności gospodarczej gospodarstwa rolnego, zostały wyrażone w jednostkach przeliczeniowych pracy AWU, gdzie 1 FWU to odpowiednik 1 osoby pełnozatrudnionej, pracującej 2 200 godzin rocznie.

^b Aktywa trwałe obejmują ziemię rolniczą, budynki gospodarstwa rolnego, nasadzenia leśne oraz maszyny i urządzenia, a także zwierzęta stała podstarowego.

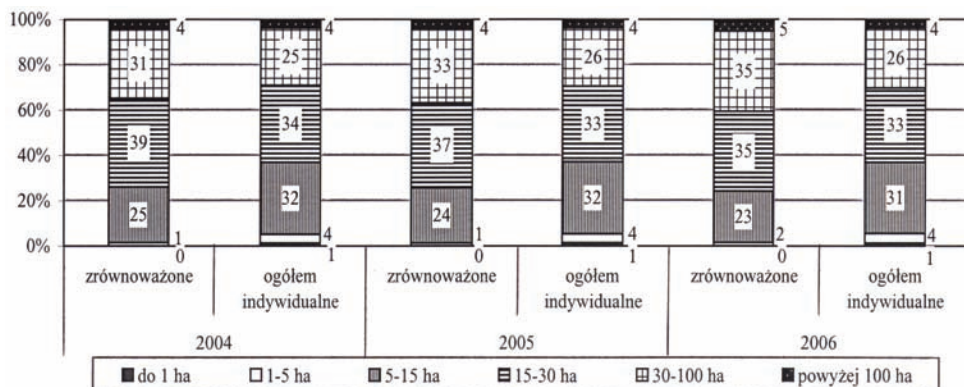
^c Aktywa bieżące obejmują zwierzęta stała obrotowe oraz kapitał obrotowy (zapasy produktów rolnych i pozostałe aktywa obrotowe).

^d Wartość aktywów dotyczy stanu końcowego w danym roku obrotowym, zgodnie z zasadami obliczania wyników standardowych w systemie FADN.

^e Kapitał własny odzwierciedla wartość aktywów ogółem pomniejszoną o wartość zobowiązań ogółem.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

Uwagę zwraca rozkład liczebności gospodarstw zrównoważonych wg powierzchni użytków rolnych na tle ogółu gospodarstw indywidualnych. Wśród gospodarstw zrównoważonych nie wstąpiły gospodarstwa bardzo małe, tj. do 1 ha, a udział gospodarstw o powierzchni 1-5 ha był czterokrotnie mniejszy w relacji do ogółu gospodarstw indywidualnych. Do grupy gospodarstw zrównoważonych więcej klasyfikowało się tych o powierzchni 15-30 ha i 30-100 ha, w odniesieniu do przeciętnej struktury gospodarstw indywidualnych.

Rys. 1. Struktura badanych gospodarstw wg powierzchni użytków rolnych (UR) w latach 2004-2006.

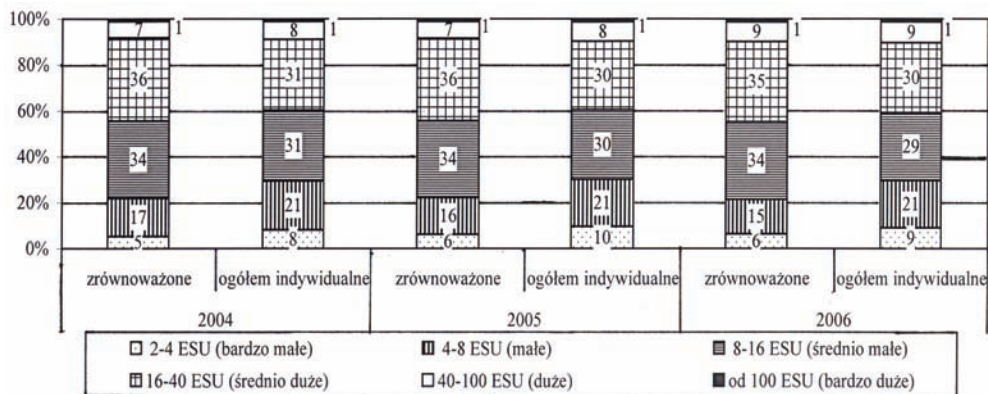
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

Poza czynnikiem ziemi zbadano również czynnik ludzki w wyodrębnionych zbiorowościach (tabela 2). Badane grupy gospodarstw nie różniły się pod względem poziomu nakładów i struktury pracy, jak również specjalizacji i poziomu wykształcenia. Czynnik ludzki nie różnicował badanych grup gospodarstw w analizowanym okresie.

Przeciętna różnica w wartości kapitału pomiędzy gospodarstwami zrównoważonymi a ogółem gospodarstw indywidualnych kształtowała się na poziomie 10%, na korzyść tej pierwszej grupy. Gospodarstwa zrównoważone odróżniały się wyższą wartością aktywów trwałych (od 11% w 2004 r. do 15% w 2006 r.) i bieżących (od 4% w 2004 r. do 15% w 2006 r.), a finalnie również wyższą wartością kapitału własnego (od 10% w 2004 r. do 15% w 2006 r.) względem zbiorowości gospodarstw indywidualnych.

W latach 2004-2006 przeciętne różnice w wartości majątku gospodarstw indywidualnych oraz gospodarstw zrównoważonych kształtowały się na poziomie kilku procent. Natomiast w strukturze majątku najbardziej zaznaczyła się zmiana wartości aktywów bieżących gospodarstw zrównoważonych. Pozycja ta wzrosła o 15%, czego przyczyną mógł być wzrost wartości zapasów (zarówno produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej, w szczególności zmiany wartości stada obrotowego), należności krótkoterminowych (np. dotacje), czy też krótkoterminowych aktywów finansowych (np. wzrost środków pieniężnych).

Przeciętna wielkość ekonomiczna wyróżnionych grup kształtowała się na zbliżonym poziomie. W celu rozpoznania struktury badanych grup gospodarstw pod względem ich potencjału produkcyjnego wyrażonego w ESU, na rys. 2 przedstawiono rozkład ich liczebności.

Rys. 2. Struktura badanych gospodarstw wg siły ekonomicznej (ESU) w latach 2004-2006.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

Struktura zbiorowości gospodarstw zrównoważonych była bardziej korzystna pod względem potencjału produkcyjnego w odniesieniu do ogółu gospodarstw indywidualnych. Udział gospodarstw dużych i bardzo dużych (powyżej 40 ESU) kształtował się na tym samym poziomie w wyodrębnionych grupach gospodarstw (tj. około 10%). Różnice pomiędzy badanymi grupami wystąpiły w przypadku liczebności gospodarstw małych i średnich, tzn. wśród gospodarstw zrównoważonych znacznie niższy był udział gospodarstw małych – do 8 ESU (o 8 p. p., tzn. w gospodarstwach zrównoważonych wyniósł około 22%, w gospodarstwach indywidualnych 30%), a jednocześnie wyższy w gospodarstwach kwalifikowanych do grupy średnich o sile ekonomicznej 8-40 ESU w relacji do ogółu gospodarstw indywidualnych (o 10 p. p., tzn. w gospodarstwach zrównoważonych wyniósł około 70%, w gospodarstwach indywidualnych 60%). Struktura gospodarstw indywidualnych oraz zrównoważonych nie zmieniła się w badanym okresie, co było również wynikiem metodologii doboru gospodarstw do systemu FADN.

W celu rozpoznania wyników produkcyjno-ekonomicznych wyodrębnionych grup gospodarstw rolnych posłużono się analizą kosztów, dopłat, wartości poszczególnych kategorii produkcji oraz wyników ekonomicznych (tabela 3)⁶.

⁶ Ewidencja danych rachunkowych odbywa się na podstawie przyznanych należności, a nie uzyskanych płatności. Ma to na celu uzyskanie spójnego wyniku dla określonego roku obrachunkowego, biorąc pod uwagę produkcję, koszty i dopłaty.

W badanym okresie przeciętny poziom kosztów ogółem, w tym również kosztów materialnych oraz wartość zużycia pośredniego, był zbliżony w gospodarstwach zrównoważonych i indywidualnych (różnice nie przekraczały kilku procent). W 2006 r. nastąpiło wyrównanie poziomu wymienionych kategorii kosztów⁷.

Przeciętne gospodarstwo zrównoważone pozyskiwało wyższy poziom dopłat do działalności operacyjnej w relacji do zbiorowości FADN (od 12% w 2005 r. do prawie 25% w 2006 r.). Dopłaty do działalności inwestycyjnej w obydwu grupach osiągnęły bardzo niski poziom w porównaniu do dopłat do działalności operacyjnej. Niski, przeciętny poziom wsparcia do działań inwestycyjnych wynikał z relacji łącznej sumy przyznaných dopłat na ten cel oraz

⁷ Przedstawione w tab. 3 kategorie uwzględniają:

- a) Koszty czynników zewnętrznych obejmują wynagrodzenia za poniesione nakłady (pracy, ziemi i kapitału), które nie są zasobami należącymi do posiadacza; zaliczają się do nich: wynagrodzenia za pracę, czynsze i odsetki;
- b) Zużycie na cele produkcyjne to wartość produktów roślinnych wytworzonych i zużytych w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego dla uzyskania innego produktu rolniczego; dotyczy to głównie produktów roślinnych służących jako pasza dla zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie, a także nasion i sadzeniaków wytworzonych i zużytych w gospodarstwie rolnym. Te produkty są uwzględnione w rachunku produkcji ogółem;
- c) Dopłaty do działalności operacyjnej uwzględniają: wszystkie dopłaty do produkcji roślinnej łącznie z płatnościami wyrównawczymi (płatnościami obszarowymi), dopłaty do zwierząt i do produktów pochodzenia zwierzęcego, pozostałe dopłaty do działalności operacyjnej gospodarstwa, m.in. do produkcji leśnej, agroturystyki, programów rolnośrodowiskowych, zalesiania i pomocy strukturalnej. Ujmowane są w tej pozycji także granty i dopłaty do szkód oraz wyjątkowe dopłaty (agromonetarne refundacje itp.), dopłaty do zużycia pośredniego, tj. wszelkie dopłaty do kosztów i nakładów poniesionych w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego, dopłaty do wynagrodzeń, czynszów i odsetek oraz jednolita płatność obszarowa. Dopłaty do odsetek i płatności za zaprzestanie działalności rolniczej nie są ujmowane;
- d) FADN kwalifikuje tu dopłaty na dostosowanie do standardów UE, dotacje do inwestycji, tj. do zakupu ziemi rolniczej, do założenia upraw trwałych, do budowy/remontu kapitalnego: melioracji szczegółowych lub ogrodzeń, budynków, pojazdów, maszyn, urządzeń; dotacje w ramach programu zwiększania lesistości kraju;
- e) Wartość produkcji ogółem z gospodarstwa rolnego to suma wartości produkcji roślinnej, zwierzęcej i pozostałej; obejmuje ona sprzedaż, przekazania do gospodarstwa domowego, zużycie na potrzeby gospodarstwa rolnego, zmianę stanu zapasów, wzrost wartości zwierząt wywołany zmianą cen, a pomniejszona jest o zakup zwierząt. Ta kategoria wynikowa (jak również wartość dodana brutto, netto, dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego) obliczana jest w systemie FADN;
- f) Wartość produkcji końcowej brutto z gospodarstwa rolnego to ta część produkcji ogółem, która została po odjęciu zużycia wewnętrznego, czyli kosztów zużycia na cele produkcyjne gospodarstwa rolnego. Zużycie wewnętrzne to wartość produktów roślinnych wytworzonych i zużytych w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego dla uzyskania innego produktu rolniczego; dotyczy głównie produktów roślinnych służących jako pasza dla zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie, nasion i sadzeniaków wytworzonych i zużytych w gospodarstwie rolnym. Ta kategoria wynikowa obliczana jest w systemie FADN;
- g) Wartość rolniczej produkcji towarowej brutto to część produkcji ogółem, którą gospodarstwo przeznacza na sprzedaż. Jest to wartość faktycznie sprzedanych produktów z gospodarstwa rolnego, niezależnie od tego, czy zostały one wytworzone w tym, czy poprzednim cyklu produkcyjnym [1]. Ta kategoria wynikowa nie jest obliczana w systemie FADN. Na potrzeby niniejszej pracy, kategorię rolniczej produkcji towarowej brutto obliczono jako sumę wartości sprzedaży produktów roślinnych i zwierzęcych oraz produkcji zwierzęcej.

Tabela 3
Przeciętne koszty, dopłaty, wyniki produkcji-ekonomiczne w gospodarstwach FADN: zrównoważonych oraz ogółem indywidualnych w latach 2004-2006

Wyszczególnienie	2004		2005		2006	
	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem
Koszty na gospodarstwo (zł)						
1 Koszty ogółem	120 258	127 958	119 612	125 428	130 724	130 568
2 - koszty bezpośrednie	64 763	75 862	61 273	69 436	68 123	72 765
3 - koszty ogólnogospodarcze	26 153	23 661	28 032	26 627	30 360	27 850
4 - amortyzacja	21 147	20 607	21 795	21 355	22 963	21 431
5 - koszty czynników zewnętrznych ^a	8 195	7 828	8 511	8 010	9 278	8 521
6 Zużycie pośrednie (6=2+3)	90 916	99 523	89 305	96 063	98 483	100 615
7 Koszty materialne (KM) (7=2+3+4)	112 063	120 130	111 101	117 418	121 446	122 046
8 Zużycie na cele produkcyjne gospodarstwa ^b	19 037	20 024	15 725	17 290	17 101	18 394
Dopłaty i podatki na gospodarstwo (zł)						
9 Dopłaty do działalności operacyjnej (DDO) ^c	20 463	17 351	26 716	23 937	40 951	32 949
10 Saldo dopłat i podatków dotyczących działalności operacyjnej	19 625	16 673	25 426	22 734	39 644	31 911
11 Dopłaty do inwestycji (DDI) ^d	0	0	37	16	532	344
12 Saldo dopłat i podatków dotyczących działalności inwestycyjnej	-1 708	-1 380	-3 282	-2 590	-3 989	-3 046
Wyniki produkcji-ekonomiczne gospodarstw (zł)						
13 Wynik produkcji-ekonomicznej	171 325	171 391	168 712	163 475	170 771	170 922
14 Wynik produkcji-ekonomicznej (PK) (14=13-8)	152 288	151 366	152 986	146 184	162 670	152 977
15 Wynik produkcji-ekonomicznej brutto (PTB) ^e	146 195	147 817	151 397	151 338	155 978	151 569
16 Wynik działalności ekonomicznej (DE) ^f	100 235	89 080	104 832	90 145	120 931	102 198
17 Wynik działalności ekonomicznej (DE) ^g	79 098	68 454	85 037	68 791	97 968	80 766
18 Dochód z podmioty gospodarskiej (DPO) (18=17+12)	69 185	59 225	71 244	58 191	84 701	69 199
19 Dochód z podmioty gospodarskiej (DPO) (19=18+12)	8 167	58 453	39 589	54 022	47 134	40 593

cd. tab. 3

Wyszczególnienie	2004		2005		2006	
	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem	zrównoważone	ogółem
Wartość produkcji na gospodarstwo (zł)						
13	Wartość produkcji ogółem ^e	171 525	171 891	168 712	163 475	179 771
14	Wartość produkcji końcowej brutto (PKB) (14=13-8) ^f	152 488	151 866	152 986	146 184	162 670
15	Wartość produkcji towarowej brutto (PTB) ^g	146 095	147 817	151 397	151 338	155 978
16	Wartość dodana brutto (16=13+10-6)	100 235	89 040	104 832	90 145	120 931
17	Wartość dodana netto (17=16-4)	79 088	68 434	83 037	68 791	97 968
18	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DR) (18=17+12-5)	69 185	59 225	71 244	58 191	84 701
	Dochód na jednostkę przeliczeniową pracy rodziny (DR/FWU)	38 167	34 433	39 509	34 022	47 134
Wskaźniki konkurencyjności						
19	KM wytworzenia jednostki PKB (zł)	0,73	0,79	0,73	0,80	0,75
20	KM wytworzenia jednostki PTB (zł)	0,77	0,81	0,73	0,78	0,78
21	Udział DDO w DR (%)	29,6	29,3	37,5	41,1	48,3
22	Udział DDI w DR (%)	0,0	-2,3	0,1	0,0	0,6
23	Udział dopłat ogółem (DO) w DR (%)	29,6	27,0	37,6	41,2	49,0

a, b, c, d, e, f, g Patrz: przypis 7 na s. 27.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

nielicznej zbiorowości beneficjentów tych działań, w stosunku do łącznej liczby podmiotów objętych systemem rachunkowości rolnej. Mimo to widoczna była tendencja wzrostowa poziomu przyznanych dopłat do działalności inwestycyjnej w pierwszych latach po akcesji. W kolejnych latach spodziewany jest wzrost znaczenia środków finansowych przeznaczonych na cele inwestycyjne, biorąc pod uwagę możliwość finansowego wsparcia ze środków budżetowych Polski i Unii Europejskiej, skierowanych do sektora rolnego głównie poprzez Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Relacja dopłat ogółem do dochodu z gospodarstwa rolnego kształtowała się na tym samym poziomie, porównując grupę gospodarstw zrównoważonych do ogółu gospodarstw indywidualnych. W badanym okresie zaznaczyła się tendencja wzrostowa udziału dopłat w dochodzie z gospodarstwa rolnego w gospodarstwach zrównoważonych i indywidualnych (udział dopłat w obydwu grupach przeciętnie kształtował się na poziomie: 30% w 2004 r., 40% w 2005 r. oraz prawie 50% w 2006 r.).

Wraz z analizą poszczególnych kategorii produkcyjno-ekonomicznych gospodarstwa rolnego pogłębiała się różnica pomiędzy gospodarstwami zrównoważonymi (na korzyść tej grupy) a całą zbiorowością gospodarstw indywidualnych, zwłaszcza w okresie 2004-2006. W 2004 r. obie grupy wykazywały zbliżony poziom wartości produkcji ogółem, wartości produkcji końcowej brutto, jak również wartości produkcji towarowej. Znaczące różnice wystąpiły przy poziomie wartości dodanej brutto (o 13% korzystniejsze wyniki w grupie gospodarstw zrównoważonych) oraz przy kategorii dochodu (różnica 17%). W kolejnych latach różnica ta powiększała się na korzyść gospodarstw zrównoważonych, aż do poziomu ponad 20% przy kategorii dochodu z gospodarstwa rolnego (zarówno w 2005 r., jak i w 2006 r.).

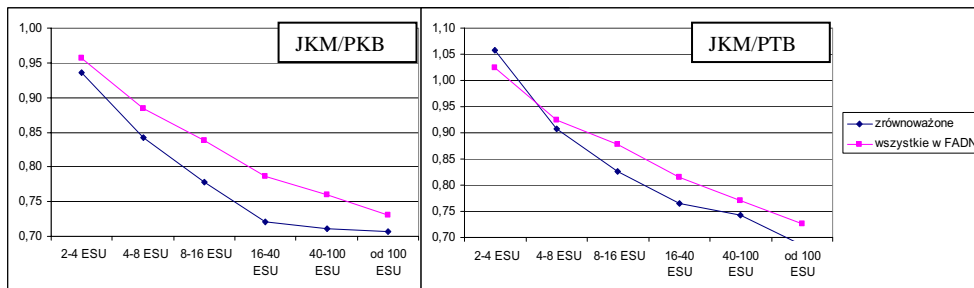
Na wyższą opłacalność produkcji rolniczej w gospodarstwach zrównoważonych względem ogółu gospodarstw indywidualnych wskazuje przeciętna wartość dochodu przypadająca na jednego pełnozatrudnionego członka rodziny (wyższy dochód o 11% w 2004 r. i o 16% w 2006 r., przy jednocześnie zbliżonych nakładach pracy). Gospodarstwa zrównoważone cechowały się również niższymi kosztami jednostkowymi wytworzenia produkcji końcowej brutto oraz produkcji towarowej.

W okresie 2004-2006 zauważalna jest znacząca poprawa finalnej kategorii ekonomicznej, jaką jest dochód z gospodarstwa rolnego, zarówno w przypadku gospodarstw zrównoważonych, jak i całej zbiorowości FADN (odpowiednio wzrost blisko o 25% i 20%).

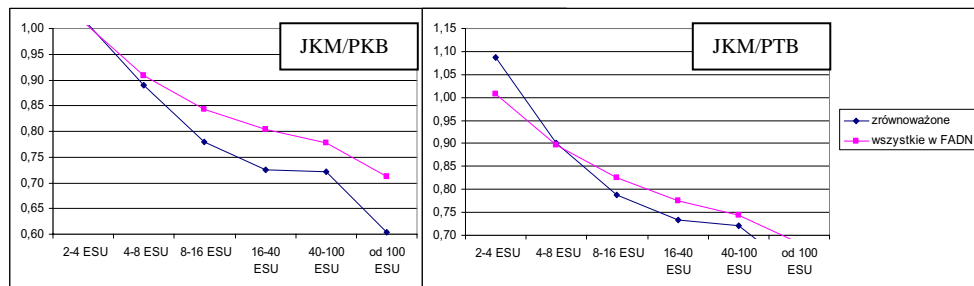
Na rys. 3-5 zostały przedstawione przeciętne koszty materialne wytworzenia jednostki produkcji końcowej brutto z gospodarstwa rolnego oraz rolniczej produkcji towarowej brutto w poszczególnych grupach gospodarstw zrównoważonych, jak również wszystkich gospodarstw indywidualnych wg ich potencjału produkcyjnego w latach 2004-2006. Jednostkowe koszty materialne zmniejszały się wraz ze wzrostem potencjału produkcyjnego gospodarstw, co jest zjawiskiem oczywistym. Jednakże różnica w poziomie kosztów jednostkowych pomiędzy gospodarstwami zrównoważonymi a całą zbiorowością gospodarstw in-

dywidualnych kształtowała się na odmiennym poziomie w poszczególnych grupach gospodarstw wg ich wielkości ekonomicznej.

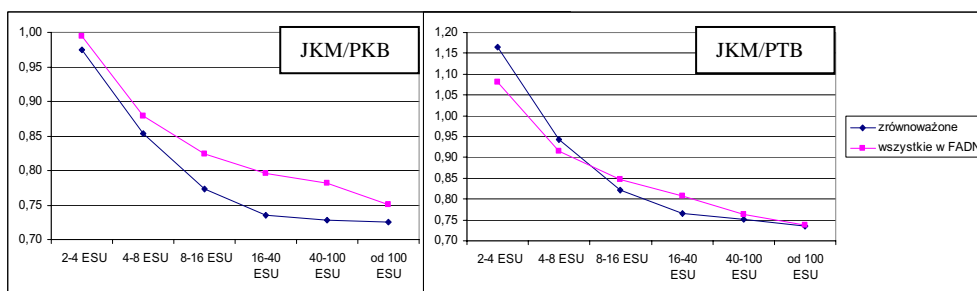
Rys. 3 (2004 r.)

Rys. 4 (2005 r.)

Rys. 5 (2006 r.)

Rys. 3-5. Przeciętny koszt materialny wytworzenia jednostki produkcji końcowej brutto (JKM/PKB) oraz produkcji towarowej brutto (JKM/PTB) w grupach gospodarstw wg ich siły ekonomicznej (ESU) w latach 2004-2006.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

Przeciętny koszt materialny wytworzenia jednostki produkcji końcowej brutto w gospodarstwach zrównoważonych był niższy od kilku do kilkunastu procent w odniesieniu do gospodarstw indywidualnych o tym samym potencjale produkcyjnym. Najmniejsze różnice wystąpiły przy gospodarstwach małych i bardzo dużych, największe natomiast przy gospodarstwach o potencjale 16-40 ESU. Analiza przeciętnego poziomu jednostkowego kosztu wytworzenia produkcji towarowej potwierdza wcześniejsze stwierdzenie o wyższej opłacalności produkcji zrównoważonej, cechującej się potencjałem produkcyjnym określanym jako średni. Biorąc pod uwagę kategorię produkcji towarowej, gospodarstwa o produkcji zrównoważonej i wielkości ekonomicznej poniżej 8 ESU nie są konkurencyjne wobec gospodarstw indywidualnych.

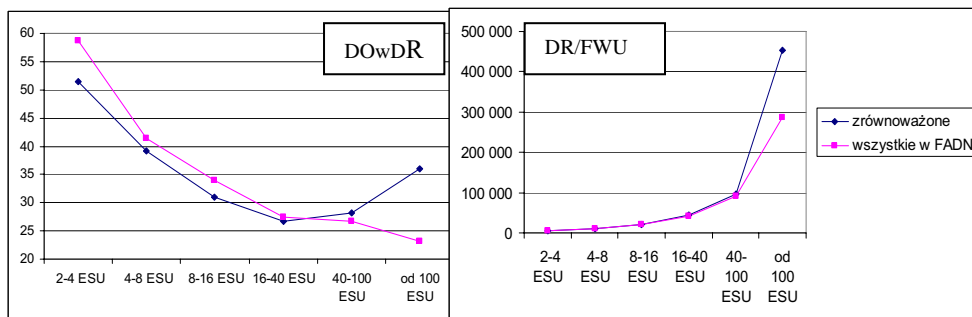
Reasumując, pod względem jednostkowych kosztów materialnych wytworzenia produkcji końcowej brutto, jak również produkcji towarowej, najbardziej konkurencyjna jest produkcja zrównoważona gospodarstw indywidualnych o wielkości ekonomicznej 8-100 ESU.

Kolejnymi wskaźnikami pozwalającymi na porównawczą analizę gospodarstw zrównoważonych oraz ogółu gospodarstw indywidualnych są: udział dopłat ogółem w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego oraz przeciętna wartość uzyskanego dochodu przez jedną osobę pełnozatrudnioną pracy rodziny (rys. 6-8).

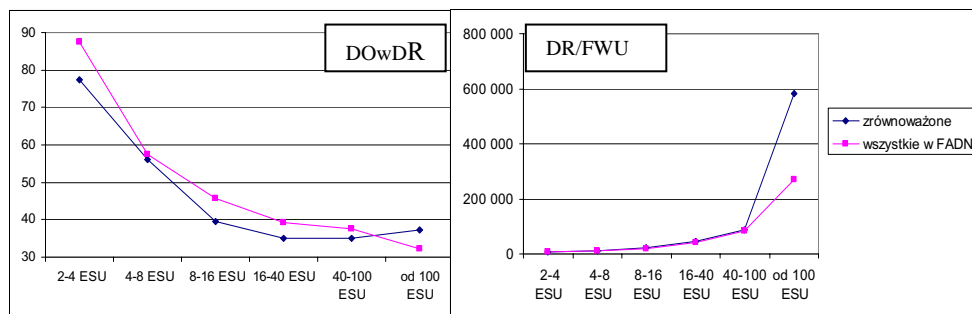
W związku z tym, iż dopłaty do inwestycji stanowiły niewielki udział w porównaniu do dopłat do działalności operacyjnej, przedstawiono łącznie wartość tych dopłat. W grupie gospodarstw indywidualnych udział dopłat w dochodzie malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Podobne zjawisko zaobserwowano wśród gospodarstw zrównoważonych, jednakże tylko do wielkości 16 ESU (tendencja spadkowa). Gospodarstwa duże cechowały się wzrastającym udziałem dopłat w dochodzie, w szczególności w 2006 r. Rolnicy posiadający duże gospodarstwa o produkcji zrównoważonej wykazali większą aktywność i skuteczność w pozyskiwaniu środków finansowych. Jednakże, by rolnicy mogli pozyskać dotacje/wsparcie, zostali zobligowani do spełnienia określonych warunków, m.in. związanych z wyposażeniem gospodarstwa (np. płyty obornikowe, szamba), czy też wsparcie to było uwarunkowane zmianą organizacji produkcji na bardziej przyjazną dla środowiska (np. spełnienie minimalnych norm gospodarowania, zasad Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej). Spełnienie tych wymogów umożliwiło pozyskanie wsparcia finansowego w szerszym zakresie, gdyż część wymogów warunkujących pozyskanie dotacji była wspólna dla wybranych działań, np. Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, czy też Sektorowego Programu Operacyjnego – Rolnictwo na lata 2004-2006.

Udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa rolnego odmiennie kształtował się w badanym okresie. W 2004 r. w gospodarstwach bardzo małych o produkcji zrównoważonej udział ten kształtował się na poziomie około 50%, a w całej zbiorowości FADN na poziomie blisko 60%. Już 2 lata później w pierwszej z wymienionych grup udział ten wzrósł do ponad 75%, w drugiej do 85%. Również w grupie gospodarstw bardzo dużych zaobserwowano znaczące zmiany.

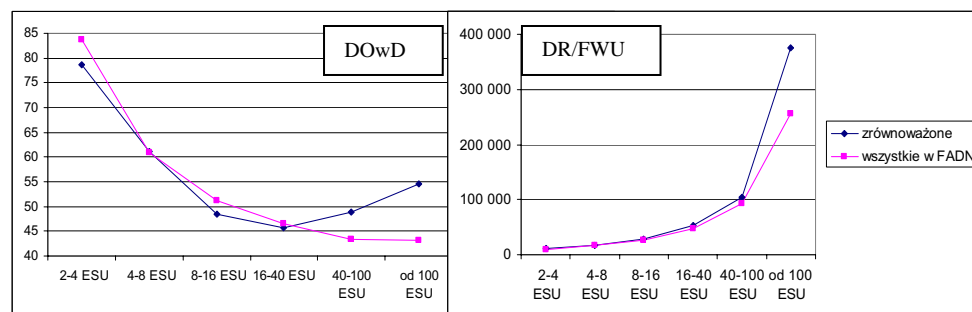
Rys. 6 (2004 r.)

Rys. 7 (2005 r.)

Rys. 8 (2006 r.)

Rys. 6-8. Udział dopłat ogółem w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa (DOWDR) oraz przeciętna wartość uzyskanego dochodu na jedną osobę pełnozatrudnioną pracy rodziny (DR/FWU) w grupach gospodarstw wg ich siły ekonomicznej (ESU) w latach 2004-2006.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych indywidualnych FADN.

W 2004 r. w gospodarstwach zrównoważonych udział ten kształtował się na poziomie ponad 35%, a w całej zbiorowości FADN na poziomie poniżej 25%. W 2006 r. w pierwszej z wymienionych grup udział ten wzrósł do blisko 55%, w drugiej do prawie 45%.

Przeciętny poziom uzyskanego dochodu na jednego pełnozatrudnionego z lat 2004-2006 nie różnicował gospodarstw zrównoważonych i indywidualnych o potencjale ekonomicznym do 16 ESU, czyli gospodarstw małych i średnich. Znaczące różnice zaobserwowano w gospodarstwach większych, gdzie gospodarstwa zrównoważone cechowały się wyższym poziomem przyznanych dopłat (np. w 2006 r. od 13% w grupie 16-40 ESU do blisko 50% w grupie od 100 ESU w 2006 r.) w relacji do zbiorowości gospodarstw towarowych.

Podsumowanie

Zbiorowość gospodarstw zrównoważonych można uznać za liczną. Jednakże należy podkreślić, iż kryteria wyodrębniania tej grupy gospodarstw dotyczą tylko w zawężonym zakresie pojęcia zrównoważenia. Istotna jest stabilność liczebności gospodarstw zrównoważonych w latach 2004-2006, co rokuje szanse dalszego rozwoju produkcji przyjaznej dla środowiska.

Analizowane poszczególne wymogi produkcji zrównoważonej z pewnością niosą odmienny pokład informacji, wynikający z przesłanek merytorycznych. Odmienny jest również stopień trudności i realności wdrożenia wskazanych wymogów zrównoważenia produkcji rolnej przez rolników. Nadal stosunkowo niska intensywność produkcji zwierzęcej nie zagraża na dużą skalę przenawożeniem gruntów rolnych azotem. Jednakże niepokojące wydają się praktyki zaprzestania utrzymywania zwierząt. Również wysoka skala produkcji zbóż, drastyczne obniżenie produkcji roślin okopowych oraz wciąż zbyt niskie znaczenie wartościowe roślin strukturotwórczych ograniczają wzorcowe zmianowanie roślin w gospodarstwie rolnym. Produkcja ozimin, uprawa poplonów czy traw wieloletnich na gruntach ornych przegrywa konkurencję z bardziej wydajnymi i opłacalnymi roślinami jarymi, których uprawa eliminuje ryzyko zniszczeń, m.in. na skutek warunków atmosferycznych.

Wyodrębniona grupa gospodarstw o produkcji bardziej przyjaznej dla środowiska, na tle wszystkich gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną, cechowała się znacznie wyższym potencjałem produkcyjnym wyrażonym w powierzchni gruntów rolnych (o 20-25%), jak również wykazywała przesłanki do dalszego rozwoju i powiększania (w latach 2004-2006 gospodarstwa zrównoważone powiększyły swoją powierzchnię o 10%). Struktura użytków rolnych wskazuje na szczególne znaczenie gospodarstw średnich i dużych w aspekcie możliwości wdrożenia produkcji zrównoważonej. W grupie gospodarstw zrównoważonych nie znalazły się mikrogospodarstwa (do 1 ha), nieliczne były gospodarstwa bardzo małe (1-5 ha) oraz znacznie mniej liczne były gospodarstwa o powierzchni 5-15 ha, w porównaniu z przeciętną dla gospodarstw towarowych. Wśród gospodarstw zrównoważonych zdecydowanie wyróżniały się pod względem liczebności te o powierzchni 15-30 ha

oraz 30–100 ha. Te dwie grupy mogą być szansą rozwoju produkcji zrównoważonej, a tym samym pogodzenia celów środowiskowych i ekonomicznych na poziomie gospodarstwa rolnego. Gospodarstwa o wyższym potencjale produkcyjnym korzystają ze skali produkcji (wyższe korzyści ekonomiczne) i jednocześnie spełniają kryteria ekologiczne. Realizacja celów ekonomicznych i środowiskowych w gospodarstwach średnich i dużych może wynikać z większych możliwości organizacji produkcji rolnej, a finalnie większych możliwości racjonalnego gospodarowania.

Czynnik ludzki charakteryzowany poprzez poziom i specjalizację wykształcenia oraz rodzaj i nakłady pracy nie różnicował badanych zbiorowości.

Statystyczne gospodarstwo zrównoważone cechowało się większym majątkiem w porównaniu do przeciętnego gospodarstwa prowadzącego rachunkowość (różnica 10%). W analizowanym okresie szczególnie wzrosła wartość aktywów bieżących w gospodarstwach zrównoważonych. Ponad 15% wzrost tej składowej majątku mógł wynikać z efektywnego wykorzystania środków finansowych skierowanych na rozwój obszarów wiejskich.

Struktura wielkości ekonomicznej badanych gospodarstw wskazała, że relatywnie mniej gospodarstw klasyfikowanych jako małe spełnia wymogi środowiskowo-produkcyjne, jednocześnie na korzyść gospodarstw o średnim potencjale produkcyjnym.

Koszty produkcji rolniczej nie różnicowały badanych grup gospodarstw. Jednakże potencjał produkcyjny, w szczególności wyrażony powierzchnią gruntów rolnych, był odmienny. W związku z tym jednostkowy poziom kosztów produkcji był korzystniejszy w gospodarstwach o produkcji bardziej przyjaznej dla środowiska.

Przeciętne gospodarstwo zrównoważone wyróżniało się nie tylko bardziej przyjazną produkcją rolniczą dla środowiska, ale jednocześnie rolnicy prowadzący te gospodarstwa wykazywali większą aktywność i skuteczność w pozyskiwaniu środków finansowych, tj. dopłat, zwłaszcza do działalności operacyjnej. Przyszłe lata realizacji programów operacyjnych i rozwojowych skierowanych do rolników spowodują większą aktywność beneficjentów przy pozyskaniu dotacji, tym samym większe wykorzystanie środków finansowych, a finalnie większe znaczenie działań inwestycyjno-rozwojowych. Konieczność prawnego dostosowania do wymogów Unii Europejskiej w zakresie standardów, m.in. środowiskowych, jak również możliwość dofinansowania potencjalnych beneficjentów ze „wspólnego budżetu”, wpłynie na zmianę organizacji gospodarstw, zmianę ich wyposażenia, jak również poprawę infrastruktury.

Zaprezentowane wyniki produkcyjno-ekonomiczne mogą zachęcić do prowadzenia gospodarki prośrodowiskowej, jednocześnie konkurencyjnej wobec tradycyjnej produkcji towarowej. Bardziej korzystne wyniki produkcyjno-ekonomiczne uzyskane w gospodarstwach zrównoważonych z tytułu prowadzonej działalności rolniczej były efektem m.in. odmiennej struktury produkcji, wyższego poziomu przyznanych dopłat, a także korzystniejszej struktury gospodarstw pod względem ich potencjału produkcyjnego. Również poziom kosztów

materialnych (zależnych od producenta rolnego i kształtujących się w zależności od jego decyzji) w relacji do wartości produkcji końcowej brutto (produkcja z danego roku, która mogła zostać przeznaczona na sprzedaż) oraz rolniczej produkcji towarowej gospodarstw zrównoważonych (faktyczna wartość sprzedaży produktów i produkcji roślinnej i zwierzęcej, niezależnie od momentu wytworzenia) kształtował się na niższym poziomie niż w przeciętnym gospodarstwie towarowym.

Analiza poziomu jednostkowych kosztów materialnych (wartości) produkcji wg potencjału produkcyjnego gospodarstwa wyrażonego w ESU wskazała, że najbardziej konkurencyjne (konkurencyjność kosztowa) były gospodarstwa zrównoważone średnie i duże względem ogółu indywidualnych gospodarstw towarowych.

Reasumując, najbardziej konkurencyjną grupą gospodarstw zrównoważonych wobec produkcji tradycyjnej w aspekcie kosztowym i pozyskania dopłat są gospodarstwa od wielkości powyżej 16 ESU, co jest odpowiednikiem wielkości standardowej nadwyżki bezpośredniej na poziomie powyżej 75 tys. zł⁸.

Przedstawione obliczenia wskazują na olbrzymie znaczenie dopłat skierowanych bezpośrednio do producentów rolnych. Znaczenie dopłat można określić mianem wielofunkcyjnego, gdyż bezpośrednio zwiększają one poziom dochodów rolników i poprawiają ich zdolność konkurencyjną, podnoszą opłacalność produkcji rolniczej i pośrednio wpływają na stan środowiska naturalnego, co jest jednym z głównych celów programów rozwojowych i operacyjnych skierowanych do sektora rolnego. Ten ostatni argument przemawia za podkreśleniem znaczenia podejmowanych decyzji przez osoby opracowujące programy skierowane do rolników.

Literatura:

1. Harasim A.: Przewodnik ekonomiczno-rolniczy w zarysie. IUNG-PIB, Puławy 2006.
2. Jasińska E., Michalak P.: Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2006 roku. Część I: Wyniki Standardowe. FADN, Warszawa 2008.
3. Kopiński J., Madej A.: Ilość azotu dostarczanego w nawozach naturalnych w zależności od obsady zwierząt. Nawozy i nawożenie. Rok VIII (pod red. M. Fotymy), z. 4. IUNG-PIB, Puławy 2006.
4. Krasowicz S.: Cechy rolnictwa zrównoważonego /w:/ Koncepcja badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (pod red. J. St. Zegara), z. 11. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.
5. Majewski E.: Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju Systemu Integrowanej Produkcji Rolniczej (SIPR) w Polsce. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002.
6. Wrzaszcz W.: Zdolność konkurencyjna gospodarstw zrównoważonych. Roczniki SERiA 2008.

⁸ Założenia: 1 euro = 4 zł, 1 ESU = 1 200 euro = 4 800 zł, 16 ESU = 76 800 zł.

WIOLETTA WRZASZCZ

Institute of Agricultural and Food Economics

- National Research Institute

Warszawa

RESULTS OF SUSTAINABLE FARMS IN POLAND

Summary

The paper presents the production and economic results of sustainable farms against the total of individual farms characterised by significant commercial production. The group of sustainable farms has been selected from among all individual agricultural farms conducting their accounting within the FADN (Farm Accountancy Data Network) system. Sustainable farms are those, which meet all the selected environmental and production criteria. Each of the farms characterised by a specific structure of crops and population of animals in the farm has been assumed as meeting the criteria of environmentally-friendly farm.

Production and economic results of sustainable farms and of all individual farms are presented in unified groups in terms of their production potential. In order to distinguish between competitive groups of agricultural farms, selected indicators were used in the survey, taking account of the level of unit material cost of final production value (gross), share of subsidies in total in the income from a family agricultural farm and income from a family agricultural farm per one full-time employed family member (family farm income per family work unit FFI/FWU).